

343.81+377.1

ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СЛУХАЧІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ЗАКЛАДІВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Олло Василь Петрович

м.Одеса

У статті проаналізовано загальні підходи до характеристики пенітенціарних установ. Розкрито можливості професійно-технічної освіти у процесі ресоціалізації засуджених у закладах виконання покарання. Головна увага зосереджена на необхідності формування професійної компетентності у слухачів, які здобувають робітничі спеціальності в системі професійно-технічної освіти на базі Державного навчального закладу «Одеський навчальний центр №14». Розкрито можливості використання педагогічних технологій під час професійної підготовки засуджених.

Ключові слова: засуджені, пенітенціарні заклади, професійно-технічна освіта, професійна компетентність, педагогічні технології.

Покарання осіб, які порушують закони суспільства завжди знаходилося під пильною увагою людства. За час свого існування люди придумали сотні витончених форм і методів покарання злочинців і широко застосовували їх в кримінальній практиці. Не є винятком і наша країна, однак, незважаючи на всі вжиті зусилля, злочинність так і не вдалося повністю викоринити. Тому проблема виправлення та подальшої ресоціалізації злочинців під час їх перебування в пенітенціарних установах продовжує залишатися актуальною як для всього людства, так і для нашої держави зокрема.

Аналіз останніх досліджень дає підстави для констатації того факту, що питання функціонування пенітенціарної системи перебували в центрі уваги науковців. Зокрема, здійснення кримінальних покарань і організація соціально-педагогічної та соціальної роботи в пенітенціарних закладах піднімалися у наукових дослідженнях українських фахівців О. Беци, Д. Вітфільда, В. Кривуші, О. Пташинського, Д. Ягунова. У наукових публікаціях Н. Максимова, Я. Квітки, І. Ковальова, Т. Ковтун, Н. Моцар розкриті соціально-педагогічні механізми роботи з особами із делінквентною поведінкою. У роботах А. Гонеева, В. Синьова, О. Фролової ана-

лізуються педагогічні основи ресоціалізації злочинців та система кримінальних покарань. У центрі уваги О. Морозова, Т. Шуркової, С. Белічевої перебували психологічні аспекти діяльності із засудженими. Кримінологію як наукову дисципліну представлено у працях А. Зелінського, Ю. Іванова, Л. Каневського, О. Коваленка, Є. Моїсеева.

Результати аналізу наукових досліджень свідчать про відсутність цілісного підходу до вивчення проблеми формування професійної компетентності засудженими, які навчаються у системі професійно-технічної освіти пенітенціарних установ. Це обумовлено як складністю професійних функцій такого фахівця, а також багатогранністю і специфічним характером взаємодії з виладацьким складом та працівниками пенітенціарних установ, так і зростанням вимог суспільства до рівня професійної компетентності засудженого, а також якості його фахової підготовки.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість у педагогічній науці зумовили нас до написання статті. *Мета* статті – проаналізувати можливості професійно-технічної освіти у процесі ресоціалізації засуджених у закладах виконання покарання на основі використання педагогічних технологій під час формування у засуджених професійної компетентності.

У Енциклопедії для фахівців соціальної сфери зазначено, що пенітенціарна система – це «система установ здійснення кримінального покарання. У широкому сенсі пенітенціарними закладами називають усі установи виконання покарання, у вузькому – заклади, де відбувають покарання засуджені до позбавлення волі» [1, с. 438]. Науковці наголошують на тому, що основними засобами виправлення та ресоціалізації засуджених в пенітенціарній системі є: режим, суспільно-корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Отже, як бачимо, що у місцях позбавлення волі зберігається можливість отримання засудженим робочої спеціальності, вони також можуть підвищити свій освітній рівень.

У процесі вивчення нормативних документів (Кримінальний

кодекс України; Кримінально-виконавчий кодекс України; Сумісний наказ Міністерства освіти і науки України та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 26.02.2004 № 153/32 «Про затвердження Положення про навчальний центр при установі виконання покарань»; сумісний наказ Міністерства освіти і науки України та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 01.03.2002 року № 154/55 «Про затвердження Положення про умови навчання та отримання базової та повної середньої освіти особами, засудженими до позбавлення волі, у загальноосвітніх навчальних закладах при установах кримінально-виконавчої системи»; Виправно-трудоий кодексу України; Закон України «Про професійно-технічну освіту» від 10.02.98 №103/98-ВР (із змінами 01.12.05 №3167-IV) та ін) встановлено можливість формування у засуджених професійної компетентності на основі здобуття професійно-технічної освіти у закладах виконання покарання. До прикладу, у Кримінальному кодексі нашої держави здобуття загальної та професійно-технічної освіти засудженими до позбавлення волі вважається ефективним засобом їхнього виправлення і ресоціалізації.

Отже, залучення засуджених до здобуття робітничої професії та професійного досвіду для подальшого працевлаштування та отримання соціального статусу після відбування покарань є досить перспективним шляхом ресоціалізації. Розвиток цього напрямку з боку Державного департаменту України з питань виконання покарань сприяло забезпеченню можливості отриманню засудженими конкретних робітничих професій в умовах перебування у пенітенціарних закладах.

У «Концепції розвитку професійно-технічної освіти в Україні на 2010-2020 роки» [2] акцентовано увагу на тому, що нині гостро назріла потреба наукового, науково-методичного, нормативно-правового супроводу системи професійно-технічної освіти з метою оновлення психолого-педагогічних підходів до фахової підготовки кваліфікованих робітників. Встановлено, що професійно-технічна освіта «охоплює сферу підготовки і підвищення кваліфікації робітників у навчальних закладах для трудової діяльності у певній галузі та спрямована на формування у професійних знань, умінь, навичок, відповідного технічного, технологічного й економічного мислення з метою створення умов для їхньої професійної діяльності» [3, с. 275]. Повною мірою вище зазначене стосується й професійно-технічних закладів, що функціонують у пенітенціарній системі. У зв'язку з цим засудженим важливо усвідомити, що сучасні умови ринку праці вимагатимуть від них крім певних професійних знань, умінь і навичок, в першу чергу, внутрішньої готовності формувати себе, орієнтуючись на конкретну професійну діяльність. Усе це ми включаємо у поняття професійної компетентності, яку можна сформувати у засудженого під час навчання у професійно-технічному закладі, який знаходиться в системі виконання покарань. Отже, для успішного протікання процесу ресоціалізації засудженого після його звільнення необхідно виявити соціально-педагогічний потенціал професійної освіти у виправній установі та дослідити можливості впровадження педагогічних інновацій.

Потенціал професійно-технічної освіти у виправній установі як засобу ресоціалізації полягає у виконанні ним таких ролей: навчальної, виховної, профорієнтаційної, нормативно-регулятивної, комунікаційної. Реалізація даних ролей у системі професійно-технічної освіти закладів виконання покарання веде до підвищення інтелектуального рівня засудженого, розвитку його пізнавальних потреб та інтересів, перебудові ієрархії ціннісних орієнтацій і, як наслідок, полегшує входження в суспільство після звільнення з місць позбавлення волі. Зазначимо, що суттєво можна збільшити потенціал професійної освіти на сонові впровадження педагогічних технологій у навчальний процес професійно-технічних закладів пенітенціарної системи.

У процесі проведення констатувального етапу експериментального дослідження було встановлено, що формування професійної компетентності у засуджених, які здобувають освіту в професійно-технічних закладах, зазвичай, проходить стихійно та ситуативно. Тоді як нинішні умови розвитку професійно-технічної освіти у пенітенціарній системі потребують, щоб ведучими інваріантними умовами стали творчі форми роботи з слухачами, які би

сприяли розвитку саморозуміння і формування мотивації професійної діяльності та самореалізації у засуджених, які здобувають робітничі спеціальності. Отже на порядку денному постали питання про впровадження педагогічних інновацій під час формування у засуджених професійної компетентності під час здобуття ними робітничих спеціальностей.

Зазначимо, що вивчення практичних аспектів діяльності «Одеського навчального центру № 14» при Одеській виправній колонії Управління Державного департаменту з питань виконання покарань дало підставу для констатації того, що вагому роль в галузі формування професійної компетентності засуджених посідає впровадження інноваційних педагогічних методик у навчально-виховний процес. Саме ці аспекти ми будемо аналізувати більш глибоко у нашому дослідженні.

Термін «педагогічна технологія» (education technology) з'явився в педагогічних виданнях в 60-х роках минулого століття. У США з 1961 року почав видаватися журнал «Педагогічна технологія», у Великобританії – «Педагогічна технологія як процес навчання» друкується з 1964 року, в Японії «Педагогічна технологія» у видавництві з 1965 року, а в Італії – з 1971 року. Сам термін «технологія» походить від грецьких слів *techné* – мистецтво, майстерність і *logos* – вчення. Тому термін «педагогічна технологія» в буквальному перекладі означає вчення про педагогічне мистецтво, майстерність [4]. Педагогічна технологія на думку Б. Ліхачова [5] це – організований, цілеспрямований педагогічний вплив на навчальний процес. В. Беспалько визначає педагогічну технологію як проєкт певної педагогічної системи, що реалізується на практиці. В. Монахов трактує як продуману у всіх деталях модель спільної педагогічної діяльності з проєктування, організації та проведення навчального процесу. Педагогічна технологія розглядається П. Підкасистим як новий напрям у педагогічній науці, який займається конструюванням оптимальних навчальних систем та проєктуванням навчальних процесів. Таким чином, автори розглядають педагогічну технологію як метод, або сукупність прийомів, дидактичну конструкцію інформаційного управління навчально-пізнавальною діяльністю, що відображає закономірності навчального пізнання. Найбільш повною і логічною класифікацією педагогічних технологій є класифікація, яка запропонована Г. Селевком [6].

У якості базового визначення педагогічної технології у професійній підготовці засуджених ми розглядаємо як реалізацію системи послідовності розгортання педагогічної діяльності, спрямованої на досягнення цілей освіти і розвитку особистості слухачів пенітенціарної освіти.

Педагогічна технологія, на нашу думку має суттєві переваги:

- по-перше, основою педагогічної технології, служить чітке визначення кінцевої мети;
- по-друге, педагогічна технологія дозволяє розробити об'єктивні методи контролю її досягнення;
- по-третє, педагогічна технологія дозволяє звести до мінімуму ситуації, коли викладач змушений переходити до педагогічних експериментів у пошуку прийняттого варіанта;
- по-четверте, технологія передбачає проєкт навчального процесу, що визначає структуру та зміст навчально-пізнавальної діяльності слухачів, що веде до більш високої стабільності їхніх успіхів.

Сучасні педагогічні технології мають широкі можливості, а саме:

1. Створюють умови не тільки для розуміння змісту, а й формують вміння користуватися методами пізнання, прийомами побудови нового знання;
2. Сприяють засвоєнню способів обміну інформацією, поглиблення та перетворення її (включаючи їх організацію, побудова та структурування);
3. Дозволяють усім слухачам проявити власні сили, адже кожен може вибрати свій темп професійного зростання.

Процес розробки конкретної педагогічної технології, спрямованої на формування ключових професійних компетенцій слухачів установ середньої професійної освіти пенітенціарної системи можна назвати процесом проєктування. Причому сутність та принципи проєктування і тенденції розвитку сучасних педаго-

гічних технологій спрямовані на підвищення якості професійної освіти. Аналіз теоретичних і практичних досліджень у цій галузі показав, що в даний час мало уваги приділено технологіям формування ключових професійних компетенцій засуджених, які здобувають робітничі спеціальності, практично відсутнє методичне забезпечення процесу їх формування. Засуджений повинен усвідомлювати значущість своєї майбутньої професії, бути здатним до переоцінки накопиченого досвіду, аналізу своїх можливостей, уміти здобувати нові знання, використовувати сучасні технології.

Зважаючи на те, що сучасний етап розвитку середньої професійної освіти у пенітенціарних установах характеризується становленням гуманістичної парадигми, яка передбачає посилення його професійної спрямованості, то вирішення проблеми формування професійної компетентності слухачів системи професійно-технічної освіти закладів виконання покарання буде більш ефективним, якщо створюватимуться сприятливі умови для самореалізації особистості шляхом розкриття її потенціалу та актуалізації наявних здібностей. Ми погоджуємося із висновками Н. Міхайлової [7] у тому, що комплексний підхід до використання педагогічних технологій дозволить систематизувати організацію цілісного навчального процесу та підвищить якість освіти.

Серед великої кількості педагогічних технологій, які є найбільш адекватними в процесі формування професійної компетентності слухачів системи професійно-технічної освіти закладів виконання покарання є *метод проектів*. Цінність даної технології полягає в використанні самостійної проєктувальної діяльності слухачів як основного засобу їх професійного розвитку. Ефективність проєктних методик у професійній діяльності викладачів «Одеського навчального центру № 14» при Одеській виправній колонії обумовлена наступними причинами:

- проєктні методики особистісно-орієнтовані, а розвиваючий аспект навчання є одним з провідних у професійній освіті;
- навчання в ході реалізації проєкту означає зростання інтересу та залучення в роботу усіх слухачів.

Як зазначають фахівці [8] при використанні методу проєктів формуються професійні компетенції, а також особистісні компетенції (встановлення контакту, робота в команді, старанність, відповідальність, впевненість у собі, гнучкість мислення, аналітичні здібності, далекоглядність, мотивація. У ході власних спостережень, ми прийшли до усвідомлення того факту, що проблема даної технології полягає лише в тому, що сьогодні методом проєктів володіє далеко не кожен викладач, тому метод проєктів повинен увійти в обов'язків перелік професійних компетенцій викладача установи професійної освіти.

Аналіз тенденцій розвитку системи професійної освіти при пенітенціарних установах показав, що вагомим стратегічним потенціалом у формуванні професійної компетентності слухачів системи виконання покарання володіють *особистісно-орієнтовані* педагогічні технології. Характерними ознаками цих технологій є: перенесення пріоритетів на особистість слухачів і їх пізнавальну діяльність; орієнтація на індивідуальні особливості засуджених, які здобувають робітничі професії; формування цілісної особистості слухачів, які здатні швидко адаптуватися в постійно мінливих ситуаціях професійної діяльності, самостійно здобувати знання і застосовувати їх на практиці для вирішення різноманітних проблем; збирати, аналізувати та оцінювати інформацію, необхідну для виконання професійної діяльності.

Безумовно, що формування професійної компетентності слухачів системи виконання покарання можливе через відповідний досвід роботи і спілкування. Вважаємо, що такий досвід може бути отриманий саме через застосування *інтерактивного навчання*. Інтерактивне навчання формує здатність мислити неординарно, бачити проблемну ситуацію, виходити з неї, обґрунтовувати свої позиції та свої життєві цінності. Ця педагогічна технологія розвиває уміння вислухати іншу точку зору, уміння співпрацювати, вступати в партнерське спілкування, виявляючи при цьому толерантність. Переваги інтерактивних форм очевидні:

- по-перше, інтерактивні методи дають можливість інтенсифікувати процес розуміння, засвоєння і творчого застосуван-

ня отриманих знань, що забезпечується за рахунок більш активного включення в процес не тільки отримання, але і безпосереднього використання знань. Якщо форми і методи інтерактивного навчання застосовуються регулярно, то у слухачів формуються продуктивні підходи до оволодіння інформацією, зникає страх висловити неправильно припущення і встановлюються довірливі відносини з викладачем;

- по-друге, інтерактивні методи навчання сприяють підвищенню мотивації та залученості засуджених у процес спільного вирішення проблеми, що створює ситуацію успіху та творчої співпраці.

Мотиваційні педагогічні технології теж володіють вагомим потенціалом у формуванні професійної компетентності слухачів системи виконання покарання. Вони «спрямовані на формування мотивів, які спонукають до розвитку ключових компетенцій, що дозволяють зробити вмотивовано будь-яку навчальну діяльність» [4, с. 75]. Зазначимо, що мотивація у процесі навчання – це спонукання, що викликають активність. Один із важливих показників результатів мотивації є швидкість включення слухачів в навчальну, або навчально-виробничу діяльність, стійкість інтересу до неї, наполегливість у вирішенні навчальних проблем. Мотиваційні педагогічні технології сприяють включенню засуджених у професійну діяльність. Зазначимо, що основними умовами при цьому є доступність і результативність завдань для самих засуджених, які здобувають робітничі спеціальності. Мотиваційні педагогічні технології формують у слухачів професійно-технічних закладів при пенітенціарних установах такі особистісні компетенції, як: орієнтація на якість роботи, здатність до навчання, мотивація самореалізації, лояльність.

Проведений аналіз сутності педагогічних технологій, які мають вагомий вплив на процес формування професійної компетентності слухачів системи професійно-технічної освіти закладів виконання покарання дозволяє зробити наступні узагальнення:

- педагогічні технології націлені на забезпечення успіху у засвоєнні навчального матеріалу за рахунок індивідуального підходу;
- педагогічні технології дозволяють досягати цілей навчання шляхом розвитку особистості на основі об'єктивного контролю і самоконтролю за якістю професійної освіти.

Отже, усі перераховані вище педагогічні технології можуть бути застосовані під час організації навчального процесу в навчальних закладах системи професійно-технічної освіти пенітенціарної системи як окремо, так і в комплексі. При комплексному підході до застосування педагогічних технологій повинні бути враховані усі особливості, які існують у тому чи іншому навчальному закладі пенітенціарної системи. Сучасні педагогічні технології існують в конкретних умовах і повинні гарантувати досягнення стандарту навчання, бути ефективними за результатами і оптимальними за затратами.

Пошук шляхів підготовки конкурентоспроможних працівників дозволяє зробити висновок, що в даний час важливо уміти розкрити здібності та потенційні можливості засуджених в оволодінні робітничою професією, розвинути у них професійне мислення, навчити гнучкому підходу до вирішення професійних проблем. Виходячи з цього, результативність професійного навчання повністю залежить від: розуміння і врахування індивідуальних особливостей слухачів; комунікативних умінь викладача, що сприяють створенню ситуації співпраці при організації навчання; арсеналу педагогічних технологій, які активізують навчальну діяльність.

Особливості сучасного ринку праці зумовлюють необхідність володіння не тільки конкретною професійною спеціальністю, але і розвиток у засуджених здатності до професійно-особистісного самовизначення. Нині професійна самореалізація та саморозвиток особи, що відбуває покарання виступають невід'ємними складовими їхньої професійної компетентності. Усе це сприяє необхідності вдосконалювати систему професійно-технічної освіти закладів виконання покарання на основі впровадження інноваційних педагогічних технологій.

Література та джерела

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – Київ, Сімферополь : Універсам, 2013. – 536 с.
2. Концепція розвитку професійно-технічної освіти в Україні на 2010-2020 роки [Текст]: проект // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2010. – №17/18. – С.13-19
3. Професійна освіта: словник; навч. посіб. / уклад. С.У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. – К.: Вища шк., 2000. – 380 с.
4. Зеер Э.Ф., Заводчиков Д.П. Инновации в профессиональном образовании: Учебно-методическое пособие. – Екатеринбург: ГОУ ВПО Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2007. – 215 с.
5. Лихачев Б.Т. Педагогика: курс лекций. Учебное пособие для вузов. – М.: Юрай, 2000. – 522 с.
6. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : учебное пособие / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
7. Михайлова Н.Н. Управление процессом внедрения эффективных педтехнологий в системе профессионального образования. Монография. – М.: ИРПО, 2001. – 246 с.
8. Романовская М.Б. «Метод проектов в образовательном процессе. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2006. – 160 с.

В статье проанализированы общие подходы к характеристике пенитенциарных учреждений. Раскрыты возможности профессионально-технического образования в процессе ресоциализации осужденных в учреждениях исполнения наказания. Главное внимание сосредоточено на необходимости формирования профессиональной компетентности у слушателей, которые получают рабочие специальности в системе профессионально-технического образования на базе Государственного учебного заведения «Одесский учебный центр № 14». Раскрыты возможности использования педагогических технологий при обучении осужденных.

Ключевые слова: осужденные, пенитенциарные заведения, профессионально-техническое образование, профессиональная компетентность, педагогические технологии.

The article deals with the general approaches to the characterization of penal institutions. The possibilities of vocational education have been revealed in the process of resocialization of prisoners in institutions of punishment. It's focused on the need of the professional competence formation in students who obtain craft occupations in the system of the vocational education at the State institution "Odessa educational center №14". It's revealed the possibilities of using pedagogical technologies in the training of prisoners.

Key words: prisoners, prison schools, vocational education, professional competence, pedagogical technology.